

dopisy

Poznámky k soubornému článku Josefa Pavláta a Oldřicha Matouška: Opatrovnické znalecké posudky – doporučení, námítky, úskalí (Čes a slov Psychiat 2016; 112 (2): 82–87)

Impuls k diskusi i v článku předložený návrh ke zlepšení kvality opatrovnických znaleckých posudků je mimořádně potřebný a záslužný.

Přes velmi rozsáhlou praxi autorů jsou jimi naznačená vodítka poněkud teoretická. Správně uvádějí, že v ČR neexistují doporučené postupy, na něž by se bylo možno při posuzování posudků odvolat. Za možné vodítko považují požadavky publikované Americkou psychologickou asociací.

Zmíněné postupy lze při využití v ČR nazvat šperkem na rukou chudšů. Navíc takřka vše, co doporučují v USA, je doporučováno v tuzemských publikacích. Mnohé najdeme již ve statích manželů Konečných (In: Švancara J. a kol. Diagnostika psychického vývoje. Praha: Avicenum 1971).

Názory Americké asociace souzní s obsahem kodexu jak Asociace klinických psychologů, tak i s obdobným materiálem Asociace manželských a rodinných poradců. Potřebujeme zcela konkrétní vodítka – standardy znalecké práce.

Především by měl být respektován nález Ústavního soudu ČR ze dne 24. 7. 2013, sp. zn. I. US 4457/12:

„Znalecký posudek je nutno hodnotit stejně pečlivě jako každý jiný důkaz. Ani on a priori nepoživá větší důkazní síly a musí být podrobován všestranné prověrce, nejen právní korektnosti, ale i věcné správnosti. Hodnotit je třeba celý proces utváření, včetně přípravy znaleckého zkoumání, opatřování podkladů pro znalce (...) věrohodnosti teoretických východisek, jimiž znalec odůvodňuje své závěry, spolehlivost metod použitých znalcem a způsob vyvozování závěrů znalce. Ponechávat bez povšimnutí věcnou správnost znaleckého posudku, slepě důvěřovat závěrům znalce, by znamenalo ve svých důsledcích popřít zásadu volného hodnocení důkazů soudem podle svého vnitřního přesvědčení, privilegovat znalecký důkaz a přenášet zodpovědnost za skutkovou správnost soudního rozhodování na znalce, takový postup nelze z ústavně právních hledisek akceptovat.“

Právní korektnost „pohlídá“ advokát. Prověrku práce znalců psychologů laik nezvládne. Laikem v daném oboru je i právník. Jak konstatují autoři diskutovaného článku, lze se dožadovat posudku revizního. Soudy, zejména prvoinstanční k němu přistupují jen ojediněle a nerady, navíc projednání revize si vyžádá mnohaměsíční prodlevu. Náklady na revizní posudek bývají nad možnosti některých rodičů. Výhrady k soukromým posudkům shrnují citovani autoři adekvátně.

Na žádost klientů provádím metodologické hodnocení psychologického posudku. Zadavatele předem informuji, že bez vyšetření nelze hodnotit výkon osoby či její rysy, citové preference a postoj. Mohu se vyjádřit pouze k vhodnosti použitých psychologických metod, ke způsobu prezentace, k míře ověřitelnosti výsledků, jakož i k metodologii vyšetření. Z textu posudku lze usuzovat na přiměřenost odpovědí na otázky soudu. K zmíněnému posouzení přihlížejí soudy prvního stupně jen ojediněle. Takřka vždy se jím zabývají soudy odvolací.

Bezprostředním podnětem k napsání článku byl posudek jisté PhDr. zaštitěné nejmenovaným znaleckým ústavem s. r. o. Nevěřím svým očím, když v testovém vyšetření dítěte ve věku 3 roky a 3 měsíce čtu charakteristiku jeho výsledků v osobnostním dotazníku J.E.P.I. Je naprosto nevhodný pro tento věk. Je totiž standardizován pro děti ve věku 7–10 let (viz Svoboda – citace níže).

Respektovat rozsah standardizace testu je naprosto zásadní a základní požadavek psychologické diagnostiky. Rozdíl mezi požadovanou úrovní 7–16 let a 3 roky a 3 měsíce je ohromný. Pro ilustraci představte si, že tříletý bude chodit v šatech a botách sedmiletého či šestnáctiletého a samozřejmě do základní školy.

Obdobně je u onoho dítěte naprosto nevhodné – v posudku – použití testu nedokončených vět. Znalkyně neupřesňuje, o který jde. Vesměs vyžadují písemný projev.

V odpovědi na zadané otázky má mj. zmíněná znalkyně zvážit interakci onoho dítěte a jeho 14měsíčního sourozence. Psycholožka tvrdí: „Vzhledem k nízkému věku mladšího sourozence není možno vyšetřit oba ve vzájemné interakci.“ I laikovi musí být zřejmé, že interakci mezi tříletým a ročním dítětem lze snadno popsat, a tudíž i určitým způsobem vyšetřit. O existenci vývojových posuzovacích škál, jež zmíněné objektivně hodnotí, ani nemluví. Šlo o soukromě vyžádaný posudek. Poté na zadání soudu vypracovával nový jiný znalec. Závěry z předchozího elaborátu potvrdil. Na svéráz použitých metod neupozornil. Matka dětí tvrdí, že dotyčný je spolupracovníkem domovského ústavu oné psycholožky.

Jiná znalkyně vyšetřila osobnost rodičů pouze nestandardizovaným dotazníkem BOD. Ten dle vysokoškolské učebnice M. Svobody (Psychologická diagnostika dospělých. Praha: Portál 1999): „Nesplňuje psychometrická kritéria kladená na test (...) patří do kategorie anamnestických dotazníků.“ Znalkyně popsala osobnost muže i ženy (na základě BOD) doslova stejně. Tato fascinující totož-

nost je srovnatelná s tím, kdy by dva lidé měli stejné otisky prstů, nebo s chybným okopírováním textu.

Další časté chyby

Výsledky použitých metod jsou popsány nedostatečně, tzn. jen stručně, výběrově a výhradně kvalitativně, tj. bez uvedení číselných výsledků. Stručně řečeno jsou nekontrolovatelné. K mistrovství dovedla utajení znalkyně, jež neuvedla ani názvy použitých metod.

I při maximální stručnosti při referování o testech by bylo možno získat z výsledků testů podstatně více relevantních informací, než bývá uvedeno. Pro ilustraci znalkyně v testu zhodnotila zkoumanou osobu pouze: „*v projevu je živá, čimorodá, touží mít štěstí (Hand test).*“

Zmíněný test nic z uvedeného nezjišťuje. Co zjišťuje a jak jej máme hodnotit a interpretovat, popisuje výše uvedená celostátní vysokoškolská učebnice Mojžíra Svobody na str. 182–185. Namátkou jde např. o rysy agrese, ovlivňování, zastrašování, sklon k exhibování, bizarní projev, úzkost, napětí, závislost...

Ten, kdo nemá dítě před vyšetřením v péči, bývá znalci znevýhodněn. Daleko častěji to bývá otec. Konkrétní příklad: Znalkyně provedla vyšetření vztahů dítěte bez přítomnosti otce. Nezletilý přiveden matkou u ní byl 17. den v řadě. Jestliže se otec se synem neviděl 17 dnů a nebyla dána žádná příležitost k navázání kontaktu s potomkem před samotným vyšetřením, je vyšetření vztahů nepřesvědčivé. Ten z rodičů, který dítě přivede a o kterém dítě při vyšetření také ví, že je i odvede, ovlivňuje chování potomka ve svůj prospěch. *Čtenářům doporučuji učinit pokus na základě vlastní introspekce. Představme si sami sebe ve věku nezletil. a v jeho situaci. Zcela jistě by nám bylo jasné, co si v daném kontextu matka od nás přeje, resp. co od nás očekává. Nemyslím, že bychom byli schopni jednat sice „podle svého“, leč stylem, jenž matku zklame.* Dítě je celý život vedeno k tomu, aby „poslouchalo“. Ne snad vždy vědomě, ale jasně si je vědomo celé škály možných mimoslovních trestů. Občas jde o citové vydírání, např. náznak zklamání v tónu hlasu, tzv. „vlhké oči“ atd.

Hana Drábková, zkušená soudní znalkyně, již před lety publikovala názor: „*ve sporu o ně je každé dítě do jisté míry ovlivňováno.*“ Platí to dodnes. Ani v rámci korektního přístupu se nelze vyhnout sdělení osobního postoje. Velmi účinné jsou výše zmíněné mimoslovní projevy.

Znalec – muž s dlouholetou praxí vězeňského psychologa – prohlásil před odvolacím soudem, že to, kdo děti přivede k vyšetření, nemá vliv. Zmíněný mne zaujal i svojí tolerancí. Matka v této kauze nabízela na internetu sebe i děti jako modely k fotografiím aktů. Čistému vše čistě. Znalec vše vysvětlil tvrzením „*v postmoderní době je postoj k nahotě jiný než dříve.*“ Ostatně prý viděl skupinové foto českých spisovatelů pózujících pouze v Adamově rouše. Otázkou možného rozdílu přitažlivosti českého spisovatele a dívek mladšího školního věku pro pedofily se nezabýval. Inu, byl to psycholog a otázka by byla vhodná spíše pro sexuologa.

Jak poznat výchovné kvality?

S autory výchozího textu lze souhlasit v preferenci objektivního pozorování osobního kontaktu – včetně hry – rodiče s dítětem před pouhým testováním. Chybou je, že

neuvádějí rozsah – minimální přijatelný čas a podmínky onoho sledování. Styl „*kouknou se a vidím*“, co se děje v čekárně, není zrovna dostatečný. V rozhovoru pak nelze vyložit stylizaci ve smyslu rčení „*vodu káže a víno pije*“.

V běžném a dostupném znaleckém testovém portfoliu je k dispozici několik testů, jež objektivně, spolehlivě a validně postihují nejen klíčové výchovné postoje, ale i schopnosti v realitě (např. test Čápa a Boschka).

Ve sporech o svěření dětí či o styk s nimi je obvyklé, že rodiče jsou osobnostmi v rámci psychologické normy. O to však bylo důležitější objektivně, prokazatelně analyzovat jejich výchovné postoje. Tudiž pozorování a rozhovor konfrontovat s testem. Je to o to důležitější, uvědomíme-li si, že psychiatři – zde často též tázáni – testy neuvádějí.

Nejsem si jist, zda znalci znají velmi tolerantní postoj Ústavního soudu k možnosti volby výchovných postupů a cílů. Cituji ústní informace emeritní ministryně spravedlnosti a advokátky Daniely Kovářové (rozhlasové vysílání, panel o střídavé péči Český rozhlas 29. 2. 2017 mezi 16,05 a 17 hod): „*Rozhodnutí o tom, kam a jak výchovu svěřovat, je plně v kompetenci toho kterého rodiče.*“ Samozřejmě nutno respektovat zákony. Ty jsou zde dosti obecné. Bylo to ilustrováno střídavou péčí o dítě, v níž otec preferuje rozvíjení osobnosti potomka ve sportovních a zážitkových aktivitách. Matka dává přednost klasické přípravě dítěte do školy. Uvedla: „*Se synem se učím jen já*“ a žádala zrušení péče střídavé. Výše zmíněný soud její argument nepřijal.

Nevidím důvod, proč by např. Českomoravská psychologická společnost nemohla požádat ÚS o podrobnější informace využitelné jako vodítka k závěrům o kvalitě výchovy. Na druhé straně nevidím důvod, proč by pouhé kulaté razítko mělo kvalifikovat psychologa do role arbitra kompetentnějšího než ÚS.

Pravda vítězí?

To, že mají otec a matka na situaci odlišný pohled, je pochopitelné. V mnoha posudcích nebývají použity testové metody, jež obsahují tzv. lži skóre. Tj. tendenci k desirabilitě – ke stylizaci a zkrášlování situace ve svůj prospěch. Nebývá použita žádná z testových baterií postihujících věrohodnost osoby probanda.

V praxi jsou mnohdy administrovány jen zcela jednoduché, mechanicky vyhodnotitelné testy, které snad mo-

inzerce

PSYCHIATRICKÁ NEMOCNICE BRNO

přijme do pracovního poměru

PSYCHOLOGA

S PSYCHOTERAPEUTICKOU SPECIALIZACÍ

(absolvovanou zkouškou ze systematické psychoterapie)
zejména pro práci na denním sanatoriu.

Nástup možný ihned.

Výška úvazku možná dle dohody (min. 0,5).

Žádosti zasílejte na e-mail: stehlikova@pnbrno.cz nebo na adresu: Psychiatrická nemocnice Brno, personální oddělení, Húskova 2, 618 32 Brno.

hou mít hodnotu potvrzovací či popisnou, nikoliv heuristickou.

Velmi oblíbené jsou dva rádoxy projektivní testy. Nebývá uvedeno, zda byl užít tzv. klinický Luscherův klinický barvový test, nebo (což je z textu pravděpodobnější) jeho mini verze. Ta byla publikovaná i v laickým dostupné knižní publikaci. Ten lze považovat spíše za psychologickou hru než za seriózní test. Hojně bývá administrován Test stromu, jehož vyhodnocení je snadno dostupné na internetu. Jeho projektivita se tím výrazně snižuje.

Tradiční a zdá se málem nepostradatelný je test rodinných vztahů Anthony-Bene. Již před lety jej mj. v popularizující práci popsala E. Mádrová. Lze říci, že je již všeobecně znám. Navíc doposud jsem se nesešel s použitím prázdných papírů – na ně má dítě napsat další komentář – viz popis administrace v učebnici M. Svoboda (ed.): Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Praha: Portál 2001.

Nebývají prezentovány údaje „pana Nikdo“. Za čtenáře – schopné třídit kartičky s textem – jsou obvykle (i ve stresu) považovány i děti na začátku školní docházky

Čas jsou peníze

Souhlasím s citací zahraničního autora o přiměřenosti průměrné délky vyšetření a jeho zpracování v rozsahu 35,4 hodiny. Podstatné ovšem je, zač jsou tyto hodiny vykazány.

Maximální honorář 350 Kč/h je velmi nízký. Ostatně v dohledné době má být zvýšen. Nyní se zdá, že většina znalců přistupuje k vyúčtování velmi tvořivě, např. ve vyúčtování práce spojené s vyšetřením otce, matky a dítěte jednoduše vyhodnotitelnými testy, z nichž projektivní je pouze Baum test, je navíc k času studia spisu účtováno: Příprava psychologického vyšetření 5 hod., vyhodnocení dg. metod 8 hod., celková diagnostická úvaha 8 hod., interpretace dat a formulace dílčích i celkových závěrů 8 hod.

Domnívám se, že pod pojmem příprava vyšetření lze zahrnout položení několika testů ze skříně na stůl, ořezání tužek, nachystání papírů, vyvětrání místnosti, zapojení PC do zásuvky. Je-li tma, je nutné zajistit světlo. Znalec si může uvařit kávu nebo čaj.

Další příklad: Psycholog použil u otce a matky Baltruschův kresebný test, Dotazník neurotických obtíží N5 a Doplnování vět. U dítěte pak kresbu rodiny, kresbu zarcharované rodiny a Doplnování vět.

Psychologické vyšetření všech tří osob bylo zaznamenáno včetně opakovaných názvů metod dohromady 2336 úderů z klávesnice, 1800 úderů je jedna tzv. normostrana.

Onen psycholog účtoval 12 hodin vyhodnocení testů a deset hodin jejich interpretace. K těmto 22 hodinám usilovné duševní práce uvedl zvlášť mnohé hodiny mj. za vlastní vyšetření, studium spisu a vypracování posudku. Určený spoluznalec psychiatr nezjistil u posuzovaných žádnou duševní chorobu ani újmu. Důkladně prostudoval spis. Mnoha hodinami účastníky vyšetřil. Za vzájemnou poradou si psychiatr i psycholog účtovali 4 hodiny. Zdůrazňují hodiny, ne minuty.

Následující historku nemohu ověřit a jen ji cituji z vyprávění. Můj v onom posudku hodnocený klient vyhledal spoluznalce psychiatra. Poukazoval na to, že vyšetření trvalo velmi krátce a čas neodpovídá vyúčtování. Údajně mu bylo odpovězeno: „Co byste chtěl za 8000 Kč.“

Závěrem odpovím, co bych chtěl já. Chci, aby posudek byl objektivní, kontrolovatelný, aby nezvýhodňoval jednu ze stran, aby oba rodiče pobýli s dítětem u znalce zhruba stejnou dobu. Dále, aby měli možnost být s dítětem i před vyšetřením. Chci, aby znalci nelhali co do počtu vykázaných hodin. Měli by si uvědomit, že nadsazení počtu odpracovaných hodin je podvod. Kdo koná – mnohdy dlouhodobě – podvody, je podvodník. Podvodníci nebývají obvykle věrohodní.

Chci, abychom se nevymlouvali na možnost kontroly revizním posudkem, neb mnohé soudy mu nejsou nakloněny. Navíc právníci nepoznají nesmysly typu administrace J.E.P.I. u tříletého. Chtěl bych, abychom si uvědomili, že mezi znalci panuje kolegiálnost. Nejedna z mých klientů již slyšel od majitele kulatého razítka: „Já vám řeknu, v čem je ten kolegův posudek špatný, ale jen anonymně. Nikdy to nepodepíšu.“ Přál bych si, aby existovaly alespoň orientační normy časových dotací na vyhodnocování metod. Nechci si naopak připadat při svém metodologickém posouzení jako někdo mezi bojovníkem s větrnými mlýny a advokátem Perry Masonem. Ideální by bylo, kdyby existovala skupina zkušených psychologů (ne znalců), kteří by možnost metodologického ověření nabízeli. Víím, že kolegové – zejména ti násobící počet hodin koeficientem – budou má přání považovat za zcela nereálná. Nicméně není tomu tak dávno od časů, kdy za obvyklý styk s rodičem, do jehož péče nebylo dítě svěřeno, byl považován čas od soboty v 9 hod do neděle 17 hod – každý druhý týden, navíc týden o prázdninách. Střídavá péče neexistovala. Dnes je mnohé jinak. I pracoviště vykonávající méně zodpovědnou činnost, než je znalectví, se dnes řídí patřičnými standardy. Podobné normy by bylo možno vytvořit i pro opatrovnícké znalecké posudky z psychologie.

PhDr. Tomáš Novák, soukromý psycholog